

לא יסור שבט מיהודה – צווי, הלכה או נבואה?

שיעורו של הרב מנחם בן יעקב

א. פתיחה

נעסוק היום בנושא "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבוא שילה ולו יקחת עמים" שלקוח מברכת יעקב לבניו, והשאלה היא האם הברכות שבירך יעקב הם בגדר ברכות, בגדר נבואה או בגדר הלכות? האם יש בתוך הברכות גם כמה הלכות אותן ניתן יעקב כלומר כמה שינויים מהסדרים שאנו חושבים אותם מתחילה? עוד לפני ברכות יעקב לבניו מברך יעקב את בני יוסף ואומר ליוסף "ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצריים עד בואי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי" – יעקב אומר ליוסף שבניו ייחשבו כשני בני יעקב וימנו במספר השבטים כשניים - לענין חלוקת אחוזה בארץ כשאר השבטים, אם כן אנו רואים שבחלק מהברכות יעקב לא רק מנבא אלא גם מצוה על חלוקת הארץ.

ב. מתי מתחיל הצווי לא יסור שבט מיהודה?

לאור דוגמא זו, עלינו להבין מה פירוש הפסוק "לא יסור שבט מיהודה ... עד כי יבוא שילה" האם זו נבואה לעתיד כמו חלק מברכות יעקב, או שיש כאן הלכה למעשה שצריכים להתנהג בצורה בה לא יסור שבט מיהודה. ומהו לא יסור שבט מיהודה ולאן הוא יכול לסור? ומה פירוש המילה לא יסור? "לא יסור שבט" הכוונה היא למלכות, "ומחוקק מבין רגליו" הכוונה היא לא רק כח השיפוט אלא גם כח לימוד התורה, כי ניתנו כאן שני כוחות ליהודה כח המלכות וכח לימוד התורה להקהיל קהילות וללמד תורה. האם הכתוב הבטיח שתמיד יהיה בראשו של עמ"מ מלך ועמ"י לא יילך לגלות? כנראה שלא, כי נראה בפרשת כי תבוא פסוקים שלמים המבטאים גלות וחורבן של ממלכת בני ישראל. אז מה הפירוש לפסוק זה לא יסור שבט מיהודה? כנראה שלא יסור שבט המלכות משבט יהודה ויימסר לשבט אחר, וכן ומחוקק מבין רגליו כל מחוקק יהיה משבט יהודה עד אשר יבוא מלך המשיח.

אך האם זו נבואה לעתיד שלא תסור המלכות או ציווי שאסור להמליך מלך שלא מיהודה, ואז עלינו לשאול מה עם שאול המלך הרי הוא לא היה משבט יהודה? אלא צריך להגיד שלא יסור שבט מיהודה למן הרגע שהמלכות תגיע לידי יהודה מי שייקח אותה והוא בן שבט אחר יעבור בלאו, כדברי הרמב"ן האומר כי הזמן שיחול איסור 'לא יסור שבט מיהודה' יהיה רק מרגע שתינתן המלכות ליהודה אך כיוון ששאל היה לפני שבט יהודה מלכותו הייתה מותרת. אנו יודעים שלפני עליית בית דוד למלכות, שאול היה מלך ישראל, אם כן מדוע המלכות לא התחילה מיהודה?

ג. מלכותו של שאול הייתה מאוסה בעיני הקב"ה

הסבר ראשון הוא כי המלכות של שאול הייתה לצורך שעה כי דבר המלכות היה נתעב לפני הקב"ה באותה שעה כפי שאומר הקב"ה לשמואל: לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו מאחר שבני" מבקשים ממנו שימליך עליהם מלך ככל הגויים. וכי תאמר הרי גם בתורה נאמר "אשים עליי מלך ככל הגויים אשר סביבותי"? ועל כן מוכרחים להגיד שבתורה יש כאן מקרה בו התורה נותנת מצווה ונבואה ביחד – המצווה היא 'שום תשים עליך' מלך 'ואמרת' הוא לשון הנבואה - מתי יגיע הזמן של המלכות? כאשר תגיע השעה בה ישראל ייבקשו להם מלך. אך האם בקשת המלך רצויה לפני ה' ? אם נגיד שמדובר על 'ככל הגויים אשר סביבותי' אז ה' אומר "לא אותך מאסו כי אם אותי" וממילא מלכותו של שאול היא מלכות של שעה ורק כאשר תופיע מלכותו של דוד אז גם יחל הלאו של לא יסור שבט מיהודה וכך ניתן להסביר כי במלכות שאול לא היה מעבר על 'לא יסור שבט מיהודה'.

ד. צמיחת בית דוד ביחד עם צמיחת ירושלים והמקדש

את ההסבר השני ניתן להסביר על פי המכילתא בפרשת בא: המכילתא אומר כלל מאוד מעניין, ונתחיל את הכלל הזה בצורת שאלה, בברכת 'בונה ירושלים' נכתב: "ולירושלים עירך ברחמים ותשכון בתוכה כאשר דיברת ובנה אותה בקרוב בימינו עולם וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכין" – מדוע אנו אומרים בברכה זו את עניינה של מלכות דוד הרי בברכה אחריה מדובר על "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח" אלא שאנו מוכרחים להגיד שיש קשר בין מלכות דוד ובניין ירושלים. רעיון זה מצאנוהו מובנה בספר תהילים בפרק קל"ב העוסק במלכות דוד ובניין ירושלים שם נכתב "בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך; נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטןך אשית לכסא לך; אם יישמרו בניך בריתי ועדותי זאת אלמדם, גם בניהם עדי עד ישובו לכסא לך; ... זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי איוותיה" ומהפסוק 'זאת מנוחתי' לומד הרמב"ן בהלכות בית הבחירה

שמקום השראת השכינה דהיינו בית המקדש הוא "עדי עד", לפי שקדושה ראשונה שקידש דוד קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא וזה מעניין כי גם ביחס לבחירה בבית דוד באותו פרק מופיע הביטוי "עדי עד" כלומר יש קשר בין בחירת דוד לבניין ירושלים בקשר ערכי דו צדדי: א. מזמן שנבחרה ירושלים נבחרה המקום לבית המקדש, ב. מזמן שנבחר המקום לבית המקדש בחר ה' לעולם בבית דוד בירושלים. ומכאן ברור מדוע לא נבחרה ירושלים כשאירעה המלוכה לשאול.

ה. דעת הרמב"ן - איסור הבמות מקביל לאיסור "לא יסור שבט מיהודה"

אומר המכילתא בפרשת בא: עד שלא נבחרה ירושלים הותרה הקרבת קרבנות בכל המזבחות, כי המשכן בתחילה היה בגלגל, ולאחר מכן עבר לשילה, נב וגבעון ורק לאחר מכן לירושלים. ומשנבחרה ירושלים נאסרה הקרבת קרבנות בכל ארץ ישראל כמו שכתוב "כי אם המקום אשר יבחר", עד שלא נבחרה ירושלים הותרה כל ארץ ישראל משנבחרה ירושלים נאסרה כל ארץ ישראל. עד שלא נבחר אהרון היו כל ישראל כשרים לכהונה, עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל מותרים במלוכה משנבחר דוד נאסרו כל ישראל.

יש כאן 4 בחירות: בית דוד, ירושלים, מקדש וכהונה. ומכאן שקודם הבחירה יצאו בהיתר ומכאן משנבחרה ירושלים נבחר בית דוד, ולכן בברכת בונה ירושלים מופיע דוד המלך. ומכאן שכמו שבכל הארץ הותרו הבמות עד בניין בית המקדש כך גם המלוכה הותרה בכולם עד הופעתו של דוד המלך, היינו לא יסור החל מזמן שדוד מתחיל, ושאל מלך על ישראל בזמן שדוד עוד לא נבחר אבל מרגע שנבחר דוד המלוכה מתחילה ואז מתחיל הצווי לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו ולפי זה יוצא שכל מלך שמורד בדוד או בשלמה "אשית לכסא לך" עובר בלאו של לא יסור שבט מיהודה.

ו. האם החשמונאים ומלכי ישראל עברו על צווי יעקב?

אם כן כל מלכי ישראל מזמן ירבעם בן נבט עברו על צווי של לא יסור, אם כן כאשר האריכו ישראל להמליך עליהם מלכים מלך אחר מלך ולא חזרו למלוכת יהודה עברו על צוואת הזקן (יעקב אבינו) כדברי הושע "הם המליכו ולא ממני" אז איך אחיה השילוני המליך בעצמו את ירבעם? ועונים שהוא לא משחו לעולם אלא כהוראת שעה, בינתיים תהיה גם מלוכת בישראל כהוראת שעה, אולם כאשר ישראל חזרו והמליכו מלך אחר מלך ולא חזרו למלוכת יהודה אז עברו על צוואת הזקן ונענשו.

הרמב"ן עובר לחשמונאים, ושואל הרמב"ן מפני מה נענשו החשמונאים שמלכו בבית שני הרי הם היו מחסידי עליין? ואלמא החשמונאים נשתכחו תורה ומצוות לישראל והם החזירו המלוכה לישראל ליתר ממאתיים שנה וכל החשמונאים נפלו לבסוף בחרב ולא נשאר זכר ממלוכת בית חשמונאי, כדברי הגמ' שמי שאומר שהוא ממלוכת בית חשמונאי זה סימן שהוא עבד, כיוון שלא נשאר זכר מהחשמונאים.

מסביר הרמב"ן למה הם נכרתו כולם? אמנם יהודה המכבי זרעו היו צדיקים, אך מכיוון שהם הסירו השבט והמחוקק לגמרי מיהודה, מלוכת לשעה זה לא פוגע, אבל מלוכת לדורות זו כבר עבירה על צוואת יעקב, ולכן בית חשמונאי נענשו מידה כנגד מידה, הם רצו למלוך והקב"ה המליך עליהם את עבדיהם ועבדיהם הכריתום.

ז. מחלוקת ר' יהודה ור' חייא ביחס למלוכת הכהנים:

על פי הירושלמי, יש עוד רעיון בקשר לחשמונאים, שאחרי משפט המלך כתוב "לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי, חלק ונחלה עם ישראל" והיא פרשה הקרובה לפרשת המלך, דרשו חז"ל שחוק מ"לא יסור שבט" יש גם איסור מיוחד לכהנים להיות מלכים אפילו לשעה, "לא יהיה לכהנים" הירושלמי במסכת הוריות אומר אין מושחים כהנים למלכים, אמר ר' יהודה על שם לא יסור שבט מיהודה - כי המלוכה שייכת דווקא ליהודה.

ור' חייא אומר שזה לא רק ביחס ללא יסור אלא זה כבר בהקשר של "לא יהיה לכהנים" שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים מבני אהרון, ופירש בהתחלה את כבודו של שבט יהודה שאין המלוכה סרה מן השבט שהוא ולפיכך אפילו ישראל מקימים עליהם מלך לצורך שעה אין מושחין אותן כדי שלא יהיה עליהם עוד מלוכה, אלא שהזכירו את הענין שהכהנים ראויין למשיחה אלא שאין מושחין אותן למלוכה.

יוצא אם כן לפי הרמב"ן שעניינו של הפסוק "לא יסור שבט מיהודה" הוא לא רק נבואה אלא גם איסור "לא יסור" וזה חידוש גדול של הרמב"ן.

אפשר לשאול על הרמב"ן שאלה, הרי בפרשת המלך כתוב לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא, למה צריך את הלאו של לא תשים עליך איש נכרי הרי יש לנו כבר את הצווי "לא יסור" קל וחומר איש נכרי? ולפי הפסוק לא תוכל לשים עליך איש נכרי ניתן ללמוד איש נכרי אסור אך מבני ישראל מותר!

ח. דעת הרמב"ם

כותב הרמב"ם בהלכות מלכים א, ד': "וכשמעמידין המלך מושחין אותו בשמן המשחה... ומאחר שמושחין המלך הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם... וכיון שנמשח דוד זכה בכתר המלוכה... לא תכרת המלוכה מזרע דוד לעולם" וממשיך הרמב"ם בהלכה ח' "נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוות ונלחם מלחמות ה', הרי זה מלך וכל מצוות המלוכה נוהגות בו..."

יוצא מדברי הרמב"ם שיש מלוכה לשעה ויש מלוכה לדורות, ולכן מלכי בית דוד הן הנמשחים בשמן המשחה, אבל מלכי ישראל אינם נמשחים בשמן המשחה ואין ממנים אותן בירושלים לעולם, וכשמושחין את מלכי בית דוד מושחין אותן על המעיין בירושלים שמלוכתן תימשך לעד כמו מי המעיין.

אם כן לפי הרמב"ם המלוכה ניתנה לבית דוד עד עולם ואם יעמוד מלך שאינו מבית דוד ניתן להעמידו כהוראת שעה "והיה אותו מלך הולך בדרך המצוות ונלחם מלחמות ה', הרי זה מלך וכל מצוות המלוכה נוהגות בו... שהרי אחיה השילוני העמיד ירבעם ואמר לו אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד"

ט. סיכום שיטות הרמב"ם והרמב"ן

הרי כתוב לא יסור שבט מיהודה – אלא הרמב"ם לא רואה בפסוק זה אזהרה או לאו, אלא הוא לומד את הפסוק כהבטחה, לא יסור שבט מיהודה, כלומר המלוכה שייכת ליהודה ולדוד ולזרעם עד עולם, שמה תאמר יבואו מלכים משבטים אחרים ויפסיקו את שושלת המלוכה של יהודה, רוצה לומר שהמלוכה לא תיפסק לעולם מיהודה, ופירוש ההבטחה הוא שבכל מקרה המלוכה בבית דוד תישאר ותמשיך.

הרמב"ן אומר שלא יכול להיות שיהיה מלך שהוא לא מבית דוד וכל מלך כזה שמתמנה עובר על הלאו של "לא יסור שבט מיהודה" – לא יסור היינו לא יפסיק השלטון של המלוכה מבית יהודה, אך הרמב"ם מפרש את הפסוק שזה לא אזהרה אלא הבטחה שהמלוכה לא תיפסק על אף שתקום מלוכה שאינה מבית דוד.

י. שיטת הר"ן להסבר נבואת יעקב

הר"ן בדרשותיו שואל על הרמב"ן בדרוש השביעי, אם כן תימה היא, הרי אם נגיד כרמב"ן אז לא התקיימה הבטחתו של יעקב וגם הנבואה לא התקיימה כי אמנם אצל דוד ושלמה הנבואה התקיימה אולם בזמן רחבעם התפלגה הממלכה, והרי לא יכול להיות שלא תתקיים נבואתו של יעקב?

אלא אומר הר"ן שברכותיו של יעקב הם שהפרשה הזו רומזת לכל שבט ושבט מה ייקרה איתו, כמו הנבואה לדן "דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל" זה מרמז לשמשון, וכן ליהודה ידבר על דרך ההודאה וההבטחה וכן אמר אף על פי שמלכי בית דוד יחטאו עדיין לא יגיע עונשם שתסור מהם הנבואה לגמרי, וכך רמז ה' לשלמה (מלכים א', יא, יא): "יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחוקתי אשר ציויתי, קרוע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך, אך בימיך לא אעשנה למען דוד אביך..." ולכן בזמן רחבעם התפלגה הממלכה, והאם בימי רחבעם נפסקה ההבטחה? לא! כי את זה הבטיח יעקב ליהודה שאף אם יחטאו בניו לא תגיע חטאתם כדי להסיר מהם את המלוכה לגמרי.

אומר ה' לשלמה "רק את כל הממלכה לא אקרע, שבט אחד אתן לבנך", ולכן לא סרה הממשלה מבית דוד לא בבית ראשון ולא אחר כך, אז מה עם מלכי החשמונאים הרי בתקופתם כבר לא היה שני מלכים מישראל ומיהודה? אז לכאורה בבית שני סרה מלוכה בית דוד לגמרי? ויוצא מזה שבטלה כל המלוכה של בית דוד בבית שני?

ועל כך עונה הר"ן שאין לו קושיא כלל – המלוכה לעולם תישאר אצל שבט יהודה כל עוד תהיה מלוכה בקרב ישראל, ולגבי החשמונאים אומר הר"ן שהיו מלכים שלא היו עצמאיים באמת אלא היו תלויים במלוכה שעליהם ובעצם למלוכה אין משמעות כלל מכיוון שאינם ישות עצמאית, ולשבט יהודה הובטח שכאשר יהיה שלטון מלא לעם ישראל יהיה להם שלטון ועדיין ממשיכה הברכה של "ומחוקק מבין רגליו" שאפילו כשתסור הממשלה לא תיפסק התורה מזרעו.

וגדולה ההבטחה של "ומחוקק מבין רגליו" ואומרים חז"ל שלא יסור שבט מיהודה הם ראשי גלויות שרודים את העם, ומחוקק מבין רגליו הכוונה היא להלל הזקן ובניו בניו שמלמדים תורה בגלות.

וזו בעצם ההבטחה של יעקב שגם לעולם תישאר המלוכה אצל יהודה וגם לעולם בניו הם אלו שיילמדו תורה, בין בזמן שעם ישראל שרוי על אדמתו ובין בזמן שעמ"י בגלות.

יוצא שעד עכשיו פירשנו את הפסוק כאזהרה (רמב"ן) אך לפי הרמב"ם כהבטחה שמלך על ישראל יש לו דין של מלך והבטחה זו מתקיימת בכך שלעולם יישאר גרעין של שלטון אצל שבט יהודה. הר"ן חולק בשני דברים על הרמב"ן הוא חולק בדבר הראשון שמדובר כאן על נבואה ולא על אזהרה, והדבר השני הוא שמשמעות הנבואה היא שגם אם יתמנה מלך נוסף בישראל לעולם יישאר גרעין מלוכה אצל יהודה.

יא. עד כי יבוא שילה היא תחילת לא יסור שבט מיהודה

פירושו השלישי של הר"ן היא שההבטחה תתחיל רק אחר בא הגואל "עד כי יבוא שילה ולו יקהת עמים", מלכות בית דוד תפסק עם היציאה לגלות אך המלכות שלא תפסק היא מלכותו של מלך המשיח "עד כי יבוא שילה" והר"ן אומר שזה הפשט שנלמד מבראשית רבה: כתוב שם לא "יסור שבט מיהודה" - זה כיסא המלכות "כי כיסאך אלוהים עולם ועד" ו"מחוקק מבין רגליו עד כי יבוא שילה" - עד שיבוא מי שהמלכות שלו מדבריהם לומד הר"ן שההבטחה לא מתחילה בדוד המלך אלא היא מתחילה לאחר ביאת הגואל.

לא יסור שבט מיהודה זה משיח בן דוד שעתיד לרדות את המלכות שנאמר "תרועם בשבט ברזל", בזמן שיבוא מלך המשיח עתידים אומות העולם להודות בקיומו של עם ישראל ואז יתקיים "עד כי יבוא שילה ולו יקהת עמים" בו יתקיים "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד וכל העמים יבואו ויכירו בעם ישראל ואז יתקיים הפסוק "ה' אלוקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה" ומלכות זו לא תפסק לעולם.

יוצא שהפירוש השלישי ללא יסור שבט מיהודה מתחיל רק בזמן ביאת המשיח, נקווה שיזכנו הקב"ה לראות בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.